

КЛАДЧЕНКО А. О.,

аспірант

(Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького),

помічник Міністра юстиції України

УДК 340.1

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ Й ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЇ ЯК ЮРИДИЧНОГО ФАКТУ

У статті розкриваються історико-правовий і філософсько-правовий підходи до становлення поняття «корупція». Акцентується увага на тому, що зміст, який вкладається в поняття «корупція», починаючи з періоду античності до сьогодні, дає змогу кваліфікувати її як юридичний факт. Незважаючи на недосконалість вітчизняного законодавства у сфері протидії й боротьби з корупцією, доцільно вдосконалити заходи, що сприятимуть піднесенню рівня правової культури та правової освіти населення. Аргументується думка про те, що психологічна складова є важливою в процесі вчинення корупційної дії, а поширення останньої й проникнення в усі сфери суспільного життя перетворили корупцію на «норму» правової поведінки.

Ключові слова: корупція, юридичний факт, суспільство, злочин, покарання, правова культура.

В статье раскрываются историко-правовой и философско-правовой подходы к становлению понятия «коррупция». Акцентируется внимание на том, что смысл, вкладываемый в понятие «коррупция», начиная с периода античности по сегодняшний день, позволяет квалифицировать ее как юридический факт. Несмотря на несовершенство отечественного законодательства в сфере противодействия и борьбы с коррупцией, целесообразно совершенствовать меры, которые содействовали бы повышению уровня правовой культуры и правовой грамотности населения. Аргументируется мнение о том, что психологическая составляющая является важной в процессе исполнения коррупционного действия, а распространенность последнего и проникновение во все сферы общественной жизни превратили коррупцию в норму правового поведения.

Ключевые слова: коррупция, юридический факт, общество, преступление, наказание, правовая культура.

The article reveals the legal historical and legal philosophical approach to the establishment of the concept of corruption. The attention is focused on the content that is embedded in the concept of corruption since the period of antiquity to today allowing it to qualify as a legal fact. Despite the inadequacy of national legislation in preventing and fighting corruption, it is useful to improve activities that contribute the improvement of the level of legal culture and legal education of population. The idea argues that the psychological component is important in the process of committing acts of corruption, and the spread and penetration of the latter in all spheres of public life turned corruption into “normal” legal behavior.

Key words: corruption, legal fact, society, crime, punishment, legal culture.

Вступ. Сьогодні корупція вразила більшість сфер політичного, соціального та економічного життя. Проникнення корупції в усі сфери суспільства призводить до посилення в населення думки про те, що панівна влада не в змозі здійснити організаційні й практичні заходи щодо подолання такого явища.

Однією з найбільших часто висловлюваних думок суспільства в боротьбі з корупцією є те, що вона (корупція) являє собою «вчинення злочину без жертв», тобто люди, котрі стали жертвою корупційних діянь, не мають можливості це певним чином довести. З іншого боку, корупцію можна кваліфікувати як юридичний факт, оскільки вона є конкретною життєвою обставиною, що передбачає конкретні юридичні наслідки. Вітчизняне законодавство містить чимало норм, які передбачають заходи для протидії корупції, однак при цьому вони нівелюють суспільну думку. Масштаби корупційних діянь в Україні спричинили формування в суспільстві думки про недостатню боротьбу з цим явищем і про надто лояльні методи покарання.

Основними причинами такої суспільної думки можуть слугувати недостатній рівень обізнаності в чинному антикорупційному законодавстві, недостатній моральний рівень особи протистояти проявам корупції на особистому рівні.

Зазначена проблема потребує від суспільства глибокого осмислення та аналізу взаємозв'язку політики й корупції, суспільства та корупції, врешті, особистості й корупції. Особливо цікавим із наукового погляду видається дослідження історичних і соціальних передумов виникнення корупції як явища та юридичного факту.

Проблема протидії корупції є надзвичайно актуальною для вітчизняної юридичної науки й викликає зацікавлення серед фахівців у сфері конституційного, адміністративного та кримінального права. Одночасно явище корупції є об'єктом дослідження істориків, теоретиків і філософів права, оскільки вивчення історико-правових засад виникнення корупції, а також розкриття її філософсько-правового змісту дасть змогу сформулювати цілісне уявлення про цей вид зловживань і запропонувати заходи й дії, що унеможливають її подальший розвиток.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення основних історико-правових, філософсько-правових і соціальних передумов виникнення й розвитку корупції як юридичного факту.

Результати дослідження. Дослідження явища корупції в історико-правовій ретроспективі є надзвичайно актуальним із позиції сучасних підходів до запобігання йому. Варто зауважити, що соціальна сутність корупції проявляється в тому, що вона має історичні витоки та соціальні передумови, які чітко проявилися й отримали правовий зміст ще в період античної Греції і Стародавнього Сходу.

Серед поширених версій термін «корупція» можна розглядати у двох аспектах: по-перше, слово «корупція» в перекладі з латинської – це підкуп і хабар; по-друге, також із латинської – це певна група людей, яким притаманне руйнування [3, с. 52].

У Стародавній Греції IV–I ст. до н. е. до проявів корупції зараховували шкідливі діяння побутового характеру (псування їжі та питної води). Пізніше корупцією почали називати деякі карани в судовому порядку дії, а саме: «зіпсованість моралі», «розпусність молоді» [1, с. 93]. Стародавні римляни до цього поняття включали логічний, взаємозумовлений зв'язок таких явищ, як підкуп і занепад. Цей зв'язок проглядається й зараз, корупція є умовою функціонування «тіньової» економіки, посилення розшарування суспільства за майновим станом, занепаду моралі, загальної криміналізації основних сфер життя суспільства [4, с. 9].

Варто зауважити, що окремі кваліфікації корупції з античних часів до наших днів зазнали окремих змін. Так, таке покарання, як псування питної води, в античний період розглядалося як корупційне діяння, зараз може інкримінуватися як кримінальне. З іншого боку, такі античні поняття, як «зіпсованість моралі» та «розпусність молоді», не є складовою корупції в наш час. Саме зіставляючи ці поняття, можна прослідкувати, як і чому змінювалися погляди суспільства стосовно корупції та самого поняття корупції як юридичного факту.

Аналіз законодавства й практики боротьби з корупцією (інше її визначення «хабарництво») в різних країнах світу дає підставу стверджувати, що сьогодні жодна держава не може оголосити повну й остаточну перемогу над цим руйнівним явищем. У зв'язку з дослі-

дженням проблеми боротьби з корупцією постає питання про її смислове навантаження та власне визначення терміна «корупція».

На відміну від античної Європи, в стародавньому Китаї великий вплив на розвиток суспільно-політичної, правової й філософської думки стосовно поняття корупції справило вчення Конфуція. Центральним поняттям цього вчення є гуманність (жень), що визначає взаємини між людьми, кінцеву мету морального самовдосконалення. Жень виступає як закон, сукупність етичних і соціальних норм. На питання про призначення особи на світ давньокитайський мудрець відповів: «Чого не бажаєш собі, того не роби людям» [2].

Державна влада, учив Конфуцій, повинна користуватися довірою народу: «Без довіри народу (правитель) не устоїть». На його думку, правителі повинні наставляти народ особистим прикладом, керувати на основі чеснот, а не законів. «Якщо керувати народом за допомогою законів і підтримувати порядок за допомогою покарань, – підкреслював він, – народ буде прагнути ухилитися (від покарань) і не буде відчувати сорому. Якщо ж керувати народом за допомогою чеснот і підтримувати порядок за допомогою ритуалу, народ буде знати сором і виправиться» [2].

Отже, щодо корупції давньокитайська філософія зосередила основний акцент на формі організації державної влади, яка за своїм змістом повинна була не допустити корупційних проявів, сформувати дієві механізми функціонування адміністративного апарату і його економічної самодостатності. Безпосередньо явища корупції як протиправної дії чи суспільного зловживання китайські правники та філософи не сформували.

Що стосується європейської філософії права, то біля її витоків стояли античні мислителі. Власне саме філософи, які намагалися сформувати ідеальну організацію суспільства, явище корупції виводили саме з недоліків у процесі організації державної влади, а тому розробляли основні теоретичні й практичні механізми управління суспільством. На відміну від давньокитайських філософів, антична філософія в основу ідеальної організації суспільства ставила душу-мудрість (запропонована Піфагором). Саме духовність була запозичена християнськими філософами середньовіччя, зі значними трансформаціями збереглася до сьогодні.

Що стосується вітчизняної історико-правової та філософсько-правової традиції вивчення такого явища, як корупція, то тільки в літописах XIV ст. подаються перші згадки про таку форму порушення загальноприйнятих норм правової поведінки, як корупція [3, с. 52]. Власне під корупцією розумілося зловживання службовим становищем, яке мало на меті матеріальне збагачення. Схожий зміст поняттю корупції надавався козацькими законами, а також був рецепційований російським законодавством, яке після інкорпорації українських земель імперією Романових стало основним.

На нашу думку, філософсько-правовий зміст поняття корупції в її класичному, сучасному розумінні містить власне античні світоглядні засади. Власне саме античні філософи формували концепцію політичної еліти, яка повинна здійснювати управління суспільством і на власний розсуд вирішувати ключові питання. Психологічне поняття політичної еліти, як нам видається, є тим негативним фактором, який провокує до явища корупції. Більше того, це явище багатогранне, оскільки спонукає до зловживань як представників політичної еліти, так і людей, які мають на меті отримати власну вигоду чи підтримку з боку влади, а тому виявляють схильність до корупційних діянь.

У цьому ракурсі варто зосередити увагу на тому, що корупція є поєднанням філософських, правових і психологічних чинників. Не можна не погодитись із тим, що при активній участі в розвитку суспільства в людини насамперед виникає прагнення до влади. Розширюючи цю думку, треба відмітити висловлювання З. Фрейда, що «культура є тим, у чому людське життя піднеслось над своїми біологічними обставинами й чим воно відрізняється від життя тварин» [8].

З. Фрейд підкреслює, що джерелом людської активності є життєві сили організму, властиві будь-якій живій істоті імпульси до дій для збереження життя і продовження свого роду [5]. Таке формулювання з психологічного погляду є надзвичайно влучним щодо корупції як

юридичного факту, оскільки корупційні діяння передбачають насамперед матеріальну вигоду й одночасно є ширшими за бажання життя і продовження власного роду. Зрештою, в окремих випадках корупційні прояви сучасного суспільства можна трактувати й у такому вигляді.

Під час визначення філософсько-правового змісту поняття корупції та з'ясування її психологічної складової варта уваги концепція американського психоаналітика Е. Берна про «життєвий сценарій». Власне під життєвим сценарієм науковець розумів певні моделі поведінки, згідно з якими особистість організовує хід свого життя. Безумовно, людина сама планує своє життя. Але уявлення людей про те, як вони хотіли б його прожити, формується під впливом навколишнього соціального середовища. Так, існують еталонні сценарії життя (незалежно від соціальної належності) [5]. У сучасних умовах можна стверджувати, що корупція як юридичний факт, який передбачає вчинення певної юридичної дії з конкретними юридичними наслідками, є визначальною складовою суспільного розвитку й запорукою вирішення низки питань. Це вкрай негативне явище, яке виходить за рамки бажання до матеріального збагачення, трансформується в складову соціальної поведінки пересічного українця.

За таких умов важливим є рівень правової освіти й правової культури пересічних громадян, а також здатність ефективно вирішувати поставлені завдання. Ефективність мислення людини визначається здатністю вирішувати завдання, які переплітаються між собою. Ця спроможність залежить, з одного боку, від природної інтелектуальної обдарованості індивіда, а з іншого – від виховання, освіти, життєвого досвіду й, нарешті, залучення особистості до культури.

У цьому ракурсі доцільним видається застосування в практичній сфері суспільного життя високих моральних та етичних стандартів, які також були сформовані в період античності, а з поширенням християнського вчення про державу й право набули свого розвитку. Більше того, ідеї моралі у праві були основою поглядів німецьких філософів, зокрема І. Канта, який, досліджуючи мораль, виходив із визначення вихідної рівності всіх людських розумів як суверенного чинника свідомого вибору поведінки. Так, окремий розум у прийнятті рішень повинен діяти як загальний розум. На цій основі сформувався кантівський «категоричний імператив», який означає, що людина, обираючи певний тип поведінки, припускає можливість такої самої поведінки для будь-кого [5].

Якщо відштовхуватись від такого мислення, то можна провести паралель із зазначеним вище щодо поняття корупції як «учинення злочину без жертв». Якщо одна особа вчиняє загалом «корупційне» чи «хабарницьке» діяння, то сама по собі вона може уявити, що якщо одне таке діяння не передбачає правової відповідальності, то й мова не може йти про покарання. На нашу думку, такий вид мислення й підхід до розуміння власних правових вчинків (у цьому випадку корупційного) не мають взаємозв'язку із соціальним походженням особи, не впливають також із навколишнього середовища, а є виключно фактом внутрішнього осмислення особи.

Справедливість як філософсько-правова категорія та її роль в українському державотворенні потребують чіткішого історико-правового аналізу, оскільки українське державотворення здійснюється за європейською моделлю й доктриною [6, с. 26]. Якщо це так, то ми повинні подолати корупцію не тільки на рівні законодавства, а й на свідомісному рівні, оскільки ставлення до права, норм суспільної поведінки є тим чинником, що зумовлює запобігання корупції як юридичного факту.

Підтвердженням цього є статистичні дані, отримані в ході опитування громадської організації «Свідомі», станом на 31 березня 2016 року. Так, 60 відсотків киян готові давати хабарі за оперативне вирішення своїх проблем. До таких сфер суспільного життя, які передбачають учинення корупційного діяння, належать насамперед медицина, освіта й адміністративна галузь. Позитивом можна визнати те, що більшість опитаних кваліфікують давання хабара як вимушений крок [7]. Виходячи із цього, можемо констатувати, що державна політика у сфері протидії корупції є недосконалою та вимагає вдосконалення, до того ж не тільки на законодавчому рівні.

Висновки. Історико-правовий і філософсько-правовий аналіз виникнення поняття «корупція» засвідчує багатовікову «традицію» цього явища, яке можна кваліфікувати як юридичний факт, оскільки його вчинення передбачає конкретну юридичну дію.

На нашу думку, основними заходами, які мають уживатися органами державної влади у сфері протидії та боротьби з корупцією, повинні бути такі:

– активна інформаційна політика, яка має продемонструвати всі негативні сторони, що провокуються корупційними діями, а також сформулювати такий психологічний стан, який би кваліфікував корупційну дію як крайній негативний явище;

– для розв'язання саме психологічної, свідомісної складової корупційного діяння потрібно проводити активнішу й виваженішу політику у сфері активізації правової освіти та правової культури населення країни;

– реформування чинного антикорупційного законодавства має здійснюватися чітко в руслі комплексних змін суспільної поведінки й заходів, покликаних покращити рівень соціальних і економічних стандартів життя пересічного українця.

Список використаних джерел:

1. Бортошек М. Римское право. Определения. Понятия. Термины / М. Бортошек. – М. : Политиздат, 1989. – 448 с.

2. Демиденко Г.Г. Історія вчень про право і державу : [навчальний посібник] / Г.Г. Демиденко. – Х. : Консум, 2004. – 432 с.

3. Ільєнок Т.В. Історико-правові витоки корупції / Т.В. Ільєнок // Держава та регіони. Серія «Право». – 2012. – № 3. – С. 51–56.

4. Михальченко М. Корупція в Україні: політико-філософський аналіз / М. Михальченко, О. Михальченко, Є. Невмержицький. – К. : Дельта, 2011. – 614 с.

5. Подольська Є.А. Кредитно-модульний курс культурології / Є.А. Подольська, В.Д. Лихвар, Д.Є. Погорілий. – К., 2006. – 118 с.

6. Луцький І.М. Справедливість як філософсько-правова засада українського державотворення : [монографія] / І.М. Луцький. – Івано-Франківськ, 2004. – 200 с.

7. «Так вирішуються питання в нашій країні!» Про причини хабарництва і відсоток свідомих людей // Радіо-Ера [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eramedia.com.ua/article/234914tak_virshuyutsya_pitannya_v_nashyi_kran_pro_prichini_habarnitctv/.

8. Фрейд З. Майбутнє однієї ілюзії / З. Фрейд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bibliograph.com.ua/sumerki/3.htm>.

